

Қанат Еңсенев¹, Нұрбек Пұсырманов², Асем Құльбаева³

*¹Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Мемлекет тарихы институтының жетекші ғылыми қызметкері,
тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
e-mail: kanat-02-79@mail.ru*

*²Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Ғылым комитеті Мемлекет тарихы институтының директоры, PhD,
(Астана, Қазақстан),
e-mail: nurbekp89@gmail.com*

*³Ш.Есенев атындағы КТИУ, “Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер
және Қазақстан халқы Ассамблеясы” кафедрасының меңгерушісі
(Ақтау, Қазақстан)*

ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨҢІРЛІК ДАМУЫ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДЕРМЕН ӘРІПТЕСТІК БАЙЛАНЫСТАРЫНЫҢ ТАРИХЫ (1991-2021 жж.)

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейінгі уақытта 1991-2021 жылдар аралығында жақын және алыс шетелдермен қарым-қатынастар орнатуы, саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени әріптестік байланыстары тарихи-саяси аспектіде қарастырылған. Соның ішінде жекелеген облыстар да аймақтық сыртқы саясатта шетелдермен қарым-қатынастар жасауы жеке зерттеу нысаны етіп алынған. Атап айтсақ, Жамбыл облысының өңірлік дамуына назар аударсақ, облыс әкімшілігі Қазақстан Республикасының Президенті және Қазақстан Республикасының Үкіметімен келісе отырып, шетелдермен әріптестік байланыстар орнатып, агроөнеркәсіп, тау-кен ісі, химия өнеркәсібі, фосфор, алтын өндіру, уран өндіру және тағы басқа салалар бойынша инвестициялық жобаларды жүзеге асырғандығы байқалады. Осындай Жамбыл облысының өңірлік дамуын зерделеу үшін тарихнамалық әдебиеттерден Шетелдік және Отандық авторлардың еңбектеріне талдау жасалып, архив материалдары ғылыми айналымға тартылды.

Түйін сөздер: Қазақстан, тарих, сыртқы саясат, халықаралық қатынастар, экономика, дипломатия, шетелдермен қарым-қатынас, инвестиция.

Қанат Еңсенев, Нұрбек Пұсырманов, Асем Құльбаева
**ИСТОРИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЖАМБЫЛСКОЙ
ОБЛАСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВА С ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ
(1991-2021 ГГ.)**

Аннотация. В данной статье в историко-политическом аспекте рассматривается установление отношений Казахстана с ближним и дальним зарубежьем в период с 1991 по 2021 годы, а также связи политического, социально-экономического и культурного партнерства после обретения Республикой независимости. Отдельные области, в том числе и региональные внешнеполитические отношения с зарубежными странами, являются предметом отдельного исследования. В частности, обращая внимание на региональное развитие Жамбылской области, отмечается, что администрация области по согласованию с Президентом Республики Казахстан и Правительством Республики Казахстан установила партнерские отношения с зарубежными странами и реализовала инвестиционные проекты в агропромышленной, горнодобывающей, химической промышленности, фосфорной, золотодобывающей, урановой и других отраслях. Для изучения регионального развития Жамбылской области проведен анализ работ зарубежных и отечественных авторов, а также введены в научный оборот архивные материалы.

Ключевые слова: *Казахстан, история, внешняя политика, международные отношения, экономика, дипломатия, отношения с зарубежными странами, инвестиция.*

Kanat Yensenov, Nurbek Pussyrmanov, Asem Kulbayeva
THE HISTORY OF REGIONAL DEVELOPMENT OF ZHAMBYL REGION AND COLLABORATION WITH FOREIGN COUNTRIES (1991-2021)

Abstract. The establishment of Kazakhstan relations with near and far abroad countries in the period from 1991 to 2021 in the historical-political aspect and the links of political, socio-economic and cultural partnership after the gaining of independence by the Republic is considered in this article. The individual regions, including regional international foreign policy relations with foreign countries, are the subject of a separate research. In particular, drawing attention to the regional development of Zhambyl region, it is noted that the regional administration in coordination with the President of the Republic of Kazakhstan and the Government of the Republic of Kazakhstan has established partnerships with foreign countries and implemented investment projects in agro-industrial, mining, chemical industry, phosphate, gold mining, uranium and other industries. For the study of the regional development of Zhambyl region, the works of foreign and domestic authors were analyzed, as well as archival materials were introduced into scientific turnover.

Keywords: *Kazakhstan, History, Foreign Policy, International Relations, Economics, Diplomacy, Relations with Foreign Countries, Investment.*

Кіріспе

Кенес Одағы ыдырағаннан кейін Қазақстан Республикасы өз алдына тәуелсіздік алды. Әр облыс өзінің ерекшелігіне байланысты дамуға бағытталды. Еліміздің басқа облыстары сияқты Жамбыл облысы да өзіндік дамуымен ерекшелене түсті. Облыста ең алдымен аймақтық көші-қон, сауда-экономика, кен істері, кәсіпорындар жұмысы ретке қойыла бастады.

Қазақстан Республикасының алыс және жақын шетелдермен әріптестік қарым-қатынастары халықаралық дәрежедегі мемлекеттердің байланысы екендігі анық. Әлемдегі мемлекеттердің бір-бірімен қарым қатынастары екі жақты немесе көпвекторлы бағытта жүреді. Атап айтқанда, олардың негізгісіне экономикалық, саяси және мәдени байланыстар сияқты арнайы салалар жатады. Мемлекетаралық қарым-қатынасты тарихи тұрғыдан зерттеу және зерделеу аса маңызды мәселе. Яғни, екі елдің байланысын қарастыра отырып, әлемдік деңгейдегі қарым-қатынастармен үздіксіз жүріп жатқан процестерді де байқаймыз. Бұл процестерден мемлекеттердің дамуын, болашағын және әлем мемлекеттерімен қатар дамуын зерделеуге болады.

Қазақстанда Жамбыл облысының өзіндік даму ерекшелігі қалыптасты. Атап айтсақ, аграрлық өндіріс саласы, тау-кен ісі, сауда-экономика және химия өнеркәсібі қарқынды дамый бастады. Осы аталған өндіріс орындарының бірқатарына шетелдік инвесторлар қаражат салды. Облыс алыс және жақын шетелдермен қарым-қатынастар жасай бастады.

Мақсаты. Қазақстан Республикасының әлемдегі алыс және жақын шетелдерімен қарым-қатынастары орнатылған. Еліміз көпвекторлы бағытта байланыстар жасап келеді. Қазақстан аймақтарындағы облыстар да жеке дара шетелдермен қарым-қатынастар жасауда. Атап айтсақ, сондай облыстардың бірі – Жамбыл облысы екендігі анық. Бұл облыстың өзіндік табиғаты мен ерекшеліктері бар. Шетелдермен өзара келісімдер жасаған. Міне, осы Жамбыл облысының өңірлік даму тарихын өз алдына жеке қарастыру да маңызды. Сондықтан, Жамбыл облысының өңірлік дамуына қатысты тарихнамалық әдебиеттерді қарастыру, архив деректерін ғылыми айналымға келтіру және өңірдің дамуына сараптама жасау аса маңызды мәселе болып табылады.

Міндеті. Жамбыл облысының өңірлік дамуында өзіндік ерекшеліктер бар. Сол себепті өңірге қатысты ғылыми әдебиеттер қарастыру; Архив деректерін қарап, ондағы деректерді ғылыми айналымға келтіру; Облыстың дамуына қатысты статистикалық деректерді талдау; Жамбыл облысының әлеуметтік-экономикалық даму нәтижелерін саралау; Облыстың алыс және жақын шетелдермен келісімдері, инвестиция тарту және жобаларды іске асыруын қарастыру; Өңірдің мәдени-рухани дамуын зерделеу; Жеке облыс ретінде өз ерекшеліктеріне мән беру; Болашақ дамуында қандай перспективалар бар екендігін нақтылай түсу жоспарланды.

Зерттеудің әдістемесі

Ғылыми-зерттеудегі теория-методология. Халықаралық қатынас және сыртқы саясат мәселесі өз алдына пәнаралық байланыста жеке зерттеуді қажет ететін сала. Сондықтан, халықаралық қатынас мәселелерін қарастырғанда тарихи тұрғыдан зерттеу де маңызды. Халықаралық қатынаста Қазақстан Республикасының аймақтық қарым-қатынастарының облыстар бойынша дамуын, ерекшелігін теория-методологиялық негізде зерттеудің өзіндік ұстанымдары бар.

Ресей ғалымы П.А.Цыганков халықаралық қатынастардағы теория-методология проблемасына байланысты: «XX ғасырдың басында пайда болған халықаралық қатынастар теориясы тез күшейіп, академиялық қоғамдастық пен сарапшылық ортадағы маңызды әлеуметтік пәндердің бірі мәртебесіне ие болды» [1], - деген тұжырым жасаған.

Халықаралық қарым-қатынасты зерттеуші Қырғызстан ғалымы А.Э.Джоробекова «Теория международных отношений» атты еңбегінде: «Халықаралық қатынас – ғылым саласының құрамды бөлігі. Ол өзіне дипломатия тарихы, халықаралық құқық, әлемдік экономика, әскери стратегия және басқа да салаларды қамтып, әртүрлі объектілерді біртұтас зерттейді. Сондықтан, халықаралық қатынас теориясы маңызды рөл атқарады. Оның өзіндік концепциясы теория-методологиясы бар» [2], - деп жазды.

Жамбыл облысының өңірлік дамуында өзіндік ерекшеліктер бар. Оны теория-методологиялық тұрғыдан зерттеу үшін ең алдымен тарихнамалық әдебиеттерді қарастыру, архив деректері мен статистикалық мәліметтерді талдау және өңірдің тұтас даму ерекшелігіне сараптама жасау мәселесі де теория-методологиялық ұстаным негізінде жүзеге асады.

Ғылыми зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздерін тарихи зерттеудің жалпы ғылыми әдістері құрайды. Еңбекті жазу барысында нақтылы фактілік материалдарды және архивтік деректерді, тақырыпқа қатысты жарияланған ғылыми мақалаларды, зерделеу, талдау, және сандық мәліметтерді жинақтау, жүйелеу, салыстыру, саралау, қорытындылау арқылы жүргізіледі.

Тарихнама. Қазақстан Республикасының 1991-2021 жылдар аралығындағы көпсалалы сыртқы саясатының нәтижесі қазіргі жаһандану заманы талаптарына сай толыққанды жүзеге асырылып отырғандығының куәсі екендігі анық. Мұның өзі әлемдік қауымдастықта лайықты орны қалыптасқан Тәуелсіз Қазақстанның геосаясатта экономикалық, тағыда басқа бағыттарда өзара тиімді қатынас орнатып келе жатқандығы үлкен әсер етуде. Өйткені Қазақстанның Евразия құрылығының дәл ортасында орналаса отыра Европа мен Азияны жалғастырушы мемлекет және транзиттік әлеуеті зор екендігі барша әлемге белгілі болды. Осындай ғылыми-зерттеу нысаны етіп алынған Қазақстан мен шетелдердің халықаралық аймақтық қарым-қатынастары арнайы зерттеледі.

Қазақстан сыртқы халықаралық байланыста шетелдік инвестиция тартуда да көп жұмыстар атқарды. Әлемнің жетекші елдерінің компания және фирмаларымен келісімдер жасалды. Сыртқы саясатта нақты бағыттар анықталды. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы әлемдік қауымдастықта өз орыны бар мемлекет [3].

Белгілі саясаткер, дипломат, мемлекет қайраткері (Қазіргі Қазақстан Республикасының Президенті) Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Беласу» атты кітабында Тәуелсіз Қазақстанның сыртқы саясатының қалыптасуы мен дамуына терең де келелі тұрғыда талдау жасалған [4]. Демек, осы тұжырымдардан біз Қазақстан Республикасының әлемдік қауымдастыққа кірігуі және онда өз орынын иеленіп, шетелдермен байланыстарға түсе бастағандығын нақты тарихи контекстте байқап отырмыз.

Аталған облыстың даму тарихына қатысты еңбек жазған авторлардың бірі М.Рысдәулеттің «Жамбыл облысы 75 Жылнама-шежіре» деп аталады. Бұл еңбекте Жамбыл облысының әр жылы мен маңызды датасындағы тарихи оқиғалар тізбегі берілген. Яғни, маңызды шешімдер қабылданған күндер және жылдар ретімен берілген. Демек, облыстың даму тарихының жылнамасы ретінде жазылған еңбек деп атауға болады [5].

Жамбыл облысының өңірлік даму тарихына қатысты Ә.Баққараұлының «Жамбыл облысының бірінші басшылары» атты еңбегі барық көрген. Онда Қазақстан тәуелсіздігі жағдайында облыстың қалыптасуы мен даму тарихы, шетелдермен байланыстар, тартылған инвестициялар, әрбір бірінші басшының тұсындағы жаңа қадамдар, бастамалар және атқарылған жұмыстарға шолу жасалған. Автордың бұл еңбегі өте құнды. Себебі, облыстың бірінші басшыларының тұсындағы даму статистикалық мәліметтер мен архив деректерінің негізінде жазылған [6].

Деректер. Жамбыл облысының даму тарихына қатысты деректердің бірінші тобын Қазақстан Республикасы Президенті архивінің құжаттары құрайды. Онда 5-Н-қорда Қазақстан облыстарының ішкі дамуы және шетелдермен қарым-қатынастары, әлеуметтік-экономикалық және көрсеткіштері, мәдени-рухани даму туралы ақпараттар бар. Атап айтсақ, 5-Н-қор, 1-тізбе, 1572 және 7576 істерде Жамбыл облысының даму тарихына қатысты нақты мәліметтер сақталған [7].

Екінші архив деректер тобын Жамбыл облысының мемлекеттік архивінде сақталған құжаттар құрайды. Бұл архивтің 150-қоры Жамбыл облысы әкімдігінің құжаттарынан құралған. Онда облыс әкімдерінің әр жылдарда Қазақстан Республикасы Президенті мен Қазақстан Республикасы Үкіметімен жазысқан хаттары, стратегиялық жоспарлары және шетелдермен қарым-қатынастар, инвестициялық жоспарлардың атқарылуы туралы статистикалық, ақпараттық материалдар бар. Мысалы, 150-қор, 1-тізбе, 536-істе Жамбыл облысының шетелдермен инвестициялық жобалар туралы мәліметтер берілген [8].

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Жамбыл облысының халқы 1999-2009 жылдар аралығындағы санақта айтарлықтай этнодемографиялық өзгерістерді байқатты. 1999 жылы Жамбыл облысында 1999 жылы санақта 988840 адам болса, 2009 жылы халық санағында 1020791 адамды құраған. Яғни, өсім байқалған. 1999 жылы облыста қазақтар – 64,76%, орыстар – 18,13%, дүнгендер – 3,07%, түріктер – 2,5%, өзбектер – 2,28%, күрдтер – 1,10%, кәрістер – 1,42%, әзірбайжандар – 1,07%, татарлар – 1,27%, немістер – 1,15% және қалған этнос өкілдері – 1 %-дан аспаған көрсеткішті құрады. Жамбыл облысында 2011 жылғы халық саны және ұлттық құрамында 90 этнос өкілдері өмір сүріп тұратындығы анықталды. 2019 жылы Жамбыл облысының халқы – 1125440 адамды құрады [9].

1991 жылы облысқа көрші республикалардан қазақ қандас өкілдерінің 55 отбасы қоныс аударды. 1992 жылдың 5 ай ішінде Қарақалпақстаннан, Түркменстан, Ресейден 254 отбасы көшіп келген. Ираннан, Түркиядан

ата жұртты аңсаған қандастарымыздың алды атамекенге орала бастады. Ортамызға оралған қандастарымызға материалдық және рухани көмек көрсету мақсатымен облыстық «Атамекен» қайырымдылық қоғамы 1991 жылдың қараша айында-ақ құрылған. Оның төрағасы болып Т.Мүсірәлиев сайланды [10]. Яғни, Жамбыл облысына шетелдерден қандастар көшіп келіп, орналаса бастаған. Бұл да өңір үшін оң өзгеріс екені белгілі. Өйткені, қазақ халқының саны өсіп, үлес салмағы арта түсті.

1992 жылы 1 қаңтардағы мәлімет бойынша облыс аумағындағы одаққа бағынатын 47 өнеркәсіп кәсіпорыны, құрылыс, геологиялық – зерттеу, ғылым және басқа кәсіпорындар еліміздің заңды қарамағына берілді. Облыста негізнен мемлекеттік республикалық және коммуналдық меншік араларын анықтау жұмыстары аяқталды. Облыс кәсіпорындары мен ұйымдарының негізгі қорының құны 10 млрд сом болды.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылы облыстың жай күйі қандай деңгейде еді? Облыс әкімі Ө.Байгелдиевтің облыстық ұйымдар мен мекемелер, ірі кәсіпорындар басшыларымен болған алғаш кездесуінде осы өзекті мәселелер көтерілген. Облысты тұтас алғанда өнеркәсіпте де, құрылыста да құлдырап төмендеп бара жатқан. Мұның ең алдымен химия өнеркәсібіне қатысы болған. Химия өнеркәсібінің әлсіреуі облыстың өміріне, экономикасына ықпал етпейді. Өйткені, химия өнеркәсібіндегі жағдайдың ауырлығына байланысты бұл сала салық төлеуден босатылған. Яғни, химия өнеркәсібінен облыс бюджетіне ақша түспейді. Біз осы саладағы адамдардың жұмыссыз қалмауын, жалақысынан айырылып қалмауын ғана ойлаймыз [6,16], - деп әкім Ө.Байгелдиев атап өткен.

Жамбыл облысында егемендіктің алғашқы жылдарында өңірлік дамуда электр энергиясы бағасының әртүрлі бағамен сатып алатындығы айтылған. Мәселен, Екібастұздан электр қуатын алатын солтүстік жақта баға бір бөлек те. Түркиямен мен Өзбекстаннан сатып алатын электр энергиясының бағасы басқаша. Олар өздерінің өнімін халықаралық баға бойынша бойынша доллармен бағалап, бұдан кейін коммерциялық нарықпен сомға көшіріп барып, өз бағаларын қойған.

Одан кейін Жамбыл облысында кокс мәселесі туралы күрделі жағдай туындаған. Облыс коксты Украина мен Ресейден алып келген. Бұл елдер өздерін де қамтамасыз ете алмай отырғандықтан коксты бізге аз мөлшерде беруде. Енді бұл өнімді шет елдерден сатып алудан басқа амал қалмаған. Қажет болған соң, қымбат болса да алуға тура келген [11]. Бұл еліміздің егемендік алған шақтағы дағдарысты кезеңдегі қиындықтарының бірі болатын.

Жамбыл облысында 1995 жылы өткен жылмен салыстырғанда облыстың өнеркәсіп өндірісінде біршама тұрақтандыру байқалды. Өнеркәсіп өнімінің жалпы көлемі 21,5 миллиард теңгені немесе 1994 жылмен салыстырғанда 103 пайызды, өнімнің аса маңызды түрлерінің нақты көлем индексі 101,3 пайызды құрады.

Электр энергиясын өндіру 2,1 есеге, минералды тыңайтқыштар 61,7 пайызға, сары фосфор 53,3, фосфатты жыныс 9,8 пайызға өсті. 1995 жылы «Ақбақай» АҚ «Доре» қорытпасынан алтын өндіретін жаңа өндіріс орнын іске қосты, нәтижесінде жылдағы өндіріс көлемі 88,6 пайызды құрады.

Өңірдің сыртқы экономикалық саясатының негізгі міндеті оның өндіргіш күштерін дамытудың маңызды факторы ретінде экспорттық әлеуетті нығайту, импортты алмастыратын өнімдердің жаңа түрлерін игеру және өндіру, экономикалық байланыстарды дамыту және нығайту және кооперациялау болып табылады. жақын және алыс шетелдермен кәсіпорындар. Өңірде жүргізіліп жатқан сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру саясатының нәтижесі лицензияланатын өнім түрлерінің қысқаруы болды.

Экспорт құрылымында химия өнеркәсібінің өнімдері – сары фосфор, феррофосфор, фосфор қышқылы, натрий үшфолифосфаты, минералды тыңайтқыштар, сондай-ақ жуылған жүн, өнеркәсіптік кір жууға арналған технологиялық жабдықтар, өңдеу өнеркәсібінің өнімдері – қант, ұн және басқа да өнімдер басым бағытта дамыды.

Облыстық кәсіпорындардан өнімді экспортқа жеткізудің болжамды көлемі 1996 жылы 1995 жылғы деңгеймен салыстырғанда 1,5 есеге, ал 1998 жылы 1,7 есеге өседі. Екіжақты ынтымақтастық аясында аймақтың сыртқы саудасын кеңейту үшін шет елдермен (Чехия, Германия, Болгария, Польша, Венгрия, Түркия, Қытай) және Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерімен сауда-экономикалық байланыстарды кеңейту күтілуде, жеткізу үлесі жалпы көлемнің 70 пайызын құрады.

Өңірде 1996-1998 жылдары базалық салаларды дамыту, Мойынқұм, Шу, Талас және Сарысу аумақтарындағы пайдалы қазбалар кен орындарын (көмір, алтын, мыс кені, табиғи газ, тұз) игеру басым бағыттар болады. аудандар, бұл өз кезегінде осы өңірлердегі жұмыспен қамтуды арттыруға, еңбек нарығындағы қиындықтар мен өңірдегі жұмыссыздық деңгейін төмендетуге және жұмыспен қамту жағдайын жақсартуға ықпал етеді.

Жамбыл облысында көші-қон процестерін реттеу бойынша тұрақты жұмыстар жүргізілген. 1996 жылдың басында облыста Өзбекстан, Түркіменстан, Тәжікстан, Қырғызстан, Ресей, Украина, Қытай, Түркия елдерінен жалпы саны 1371 адамды құрайтын 300 отандас отбасы тіркелген. Өткен кезеңде 63 отбасы пәтер алып, 13 отбасы пәтер жалдап, 200 отбасы баспанаға мұқтаж. Еңбек министрлігі 15 үй алуға 3 млн теңге бөлді, 177 ерекше мұқтаж отбасына 2,1 млн теңге көлемінде біржолғы материалдық көмек бөлінді. «Атамекен» қайырымдылық қоры қоныс аударғандарға 27,5 мың теңге көлемінде көмек көрсетті [12].

1997 жылы жергілікті бюджет кірісіне 755,3 миллион теңге түсті немесе 1996 жылмен салыстырғанда 331,3 миллион теңгеге артық түсті. Жалақы бойынша берешекті қысқарту үшін бюджеттік ұйымдар желісін оңтайландыру шаралары қолданылады, бұл бір жыл ішінде 752 млн. теңге сомасында шығыстарды қысқартуға мүмкіндік береді, оның ішінде еңбекақы қорына 363 млн.теңге [13].

Қазақстан Республикасы Қаржы Министрлігінің мемлекеттік мүлік департаменті 1998 жылы шетелдік «Тексуна» фирмасымен келісім-шарт жасасқан. Ол бойынша инвесторға бірнеше кәсіпорынның – «Қаратау», «Жаңа Жамбыл фосфор зауыты», «Суперфосфат зауыты», «Промтранс» акционерлік қоғамының акцияларының бір бөлігі берілді. Шетелдік

фирма өндіріс көлемін ұлғайту 10 миллион доллар көлеміндегі еңбекақы жөніндегі қарыздарлықты өтеу. 170 млн доллар көлемінде инвестиция және 90 миллион доллар айналым капиталын енгізу және тағы басқалар жөнінде өзігіне міндеттеме алды. Үкімет жағдайды бақылап отырды.

Жамбыл облысында газ және кен орнын қаржыландыру және бірлесіп игеру үшін «Досбол» жабық акционерлік қоғамы 1994-1998 жылдар ішінде бірқатар шетелдік инвесторлармен, жекелей алғанда Сауд Арабиясының «Дельта Ойл ЛТД» компаниясымен алдын-ала келіссөздер жүргізген болатын. Компания дайындық кезеңінде газ қорын есептеуді, геологиялық жобалау құжаттарын техникалық-экономикалық негіздеулерді және тағы басқаларын атқарды. Алайда бұрғылау жұмыстары «Дельта Ойл» компаниясы тарапынан қаржыландырудың болмауы себепті 1998-1999 жылдары бастала қойған жоқ [6, 142].

2008-2009 жылдары талдап жасалған Жамбыл облысы бойынша «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық көліктік дәлізін қайта жарақтандыру жобасы жергілікті атқарушы органдардың келісімімен өткізілді. Ғасырдың алып құрылысы – «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» автомобиль жолы тынық мұхиты мен Батыс Еуропадағы Атлант мұхитының арасын жалғайды. Ұзындығы 5 мың шақырым болатын бұл ірі жоба жүк тасмалдау жолының ұзындығын 3,5 есеге қысқартады. Халықаралық стандартқа сай саналатын жолдың 2700 шақырымнан астамы Қазақстан аумағы арқылы өтеді. Халықаралық автомобиль жолының ені 27 метр болады. Оның ортасы бөлініп, екі бағытта төрт жолақ орналастырылады. Жамбыл облысының аумағынан көліктік дәліздің 495,3 шақырымы өтеді [5, 384].

2010 жылы Жамбыл облысында «Казфосфат» ЖШС-ның Тараз филиалы «Минералды тыңайтқыштар зауытына» Үкімет басшысы келді. Облыс әкімі Қ.Бозымбаев аймақтық еңбекпен қамту стратегиясы мен Серпінді индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасының облыста жүзеге асырылу барысы жайлы баян етті. Аталмыш мемлекеттік бағдарлама аясында жалпы соммасы 595,25 млрд теңгенің 19 инвестициялық жобасы жүзеге асырылуда. Бұл жобалар жүзеге асқанда 9,5 мың жаңа жұмыс орыны ашылады деп жоспарланған. Қазақстанның индустриаландыру картасында жамбылдық 9 инвестициялық жоба болса, оның екеуі – Республикалық, жетеуі – Аймақтық картаға енген [6, 249].

2010 жылы Жамбыл облысы, Мойынқұм – қазба байлықтарға бай өңір. Инвестициялық жобаға енгізу нәтижесінде осындағы гранитті өңдеу және одан алуан бұйымдар шығару қолға алынды. «Аль Басар» ЖШС жалпы құны 570 миллион теңгелік гранитті өңдеу және гранит бұйымдарын шығаратын цехты пайдалануға берді. Кәсіпорында 165 адам жұмыс істейтін цехтар бордюр, шыны түтік және бурсчатка шығарылады. 2011 жылдың қаңтар-шілде айларында жалпы құны 93,1 миллион теңгелік 24,5 мың метр бордюр өндірілді.

Жамбыл облысында 2011 жылы Мойынқұм ауданы, Ақбақай кенті «Алтыналмас» АҚ «Ақбақай кластері» инвестициялық жобасын іске қосты. Жобаның құны – 90 миллион теңге, 450 жаңа жұмыс орны ашылды. Кәсіпорындарда жарты жылдың қорытындылары бойынша 1113 миллион теңгелік 212 киллограм алтын өндірілді [5, 406]

2012 жылы Индустрия және жаңа технология министрі Әсет Исекешов «Евро Хим» бас директоры Дмитрий Стрежнев «Жол картасының» алдағы жылға арналған іс-шаралар жоспарына қол қойды. Келесі кезекте «Қазақстан темір жолы» ұлттық компаниясы АҚ президенті Асқар Мамин мен «Оңтүстік Қытай вагон-локамотив корпорациясы» директорлар кеңесінің төрағасы Чжауо Сяоган арасында стратегиялық әріптестік туралы келісімге қол қойылды. Аталған құжатқа сәйкес Шу қаласында локомотивтер өндірісі бойынша бірлескен кәсіпорын жоспар жасады [5, 425].

Облыстық геология және жер қойнауын пайдалану инспекциясының мәліметі бойынша облыс аумағында республикадағы фосфорит кенінің – 71,9, алтынның – 3,0, уранның 0,7 пайызы шоғырланған. Жалпы, Жамбыл облысындағы барлық кен байлығының мөлшері 136,91 миллиард АҚШ долларына тең. Мыстың, молибденнің, уранның, көмірдің, фосфориттің, бариттің мол қоры бар. Олардың ел ризығын тасытып, экономикамыздың тәуелсіз болуына нақты үлес қосқандары анық. Әсіресе тәуелсіздіктің алғашқы кезінде еліміздің Алтын қорын толықтыруда Төлеухан Оспанбеков басқарған Ақбақай кен-металлургия комбинаты үлкен еңбек етті [5, 490].

2013 жылы Қытайдың Сиянь қаласынан шыққан «Қытай-Қазақстан: Ұлы Жібек жолының шәй мәдениеті» атты керуенді күтіп алу салтанаты Тараздағы «Төрткүл» тарихи-мәдени кешенінде өтті. Аспан асты елінен келген керуеншілер бұл тарихи кешенге 22 түйе, 4 ат арбамен кірді. Сонау алыс жолдан келген қонақтардың құрметіне күй тартылып, ән салынды. Керуенді бастап келген Сиянь қаласының бас хатшысы мен Тараз қаласының әкімдігі арасында екі жақты ынтымақтастық меморандумға қол қойылды. Бас хатшы Вэй Хуа Тинг келесі жылы Тараздан өздерінің шай өнімдерін сататын дүкен ашуды мақсат етіп отырғандығын, бұл шәйдің адам ағзасына пайдалы екендігін атап өткен [5,331]. Бұл бағытта жұмыстар өңірдің шетелдермен байланыста экономикалық даму бағытында жүргенін байқатады.

Жамбыл облысы өңірлік дамуда кен өндіретін және өңдейтін өнеркәсіп орындары да айтарлықтай дәрежелерге қол жеткізді. 2014 жылы «Казфосфат» ЖШС кәсіпорындары өнім өндіру көлемін тұрақты арттырып жұмыс жасады. Кәсіпорын Иран, Түркия, Қытай, Ауғанстан және Еуропа елдерінің нарықтарына өз өнімдерін жөнелткен. Өткен жылы осы мерзіммен салыстырғанда сары фосфор өндіру – 27, фосфор тыңайтқышы – 20,8, тыңайтқыштар өндіру – 5,1 пайызға өсті [5, 329].

2020 жылы Жамбыл облысы, Қордай ауданы Ноғайбай ауылдық округінде «MONTERRA QAZAQSTAN» ЖШС-ның жаңа тау-кен металлургия комбинатының тұсаукесер рәсімі өтті. Оған облыс әкімі Б.Сапарбаев, Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрі Б. Атамқұлов, «MONTERRA QAZAQSTAN» басқарма төрағасы Кристиан Граф фон Страховиц ГФР елінің еліміздегі Төтенше және өкілетті елшісі Т. Клиннер қатысты. Алтын өндіруге ниетті кәсіпорын әзірге мұнда 6,4 тоннан алтын қорын анықтаған. Мұнда қорытылған алтынды бірінші кезекте Қазақстан Ұлттық банкі сатып алуға құқылы екен. Жобаның жалпы құны 1,6 млрд еуроға тең екен. Бұл ірі жоба үш кезеңнен тұрды. Алғашқыда

295 млрд теңгені инвестициялау көзделген. Әзірге инвесторлар жобаға 6 млрд теңге салған. Жұмыс ауқымын ұлғайту мақсатында мұнда шахталық қалашық салынды. Осында облыс әкімі Б.Сапарбаев бұл жобаның өңір экономикасын көтеруде маңызды рөл атқаратынына тоқталды.

Облыс орталығынан индустриялық аймақ құрылатын болды. Осы арқылы өңірде өнеркәсіп өнімін 15-18 пайызға арттыру, 80-100 млрд. теңге көлемінде жеке инвестициялар тарту, 1800-ге дейін жұмыс орындарын ашу, жылына 10-12 млрд теңгеге салық салу базасын ұлғайту көзделген [5,431]. Яғни, облыстың өзіндік даму ерекшелігінде индустриялды-инновациялық даму байқалады.

Қорытынды

Қорытындылай келгенде, Жамбыл облысы еліміздің Оңтүстік аймағында орналасқан жер бедері, табиғаты, климаты, қазба байлықтары және өндіріс түрлерімен ерекшеленеді. Облыстың дамуына және шетелдермен аймақтық қарым-қатынастарына назар аударсақ, Қазақстан атынан Жамбыл облысы – Қырғызстан, Ауғанстан, Түркия, Германия, Қытай, Иран, Еуропа мемлекеттерімен өзара келісім-шарттар және әріптестік байланыстар жасаған. 1991-2021 жылдар аралығында Жамбыл облысы әр жылдарда ішкі дамуда, өндірісті арттырып, бюджетті толықтыруға және өңірдің өзіндік дамуына оңтайлы шешімдер қабылдаған екен. Одан кейін сыртқы саясатта да шетелдермен байланыстар орнатқан. Нәтижесінде инвестиция тартылып, өндіріс өріндері жұмыс жасаған. Сондай-ақ, Жамбыл облысының бұрынғы Ұлы Жібек жолында орналасуы қолайлы мүмкіндіктер де тудырған. Қазіргі уақытта облыстың орналасуы жағынан «Баты Қытай – Батыс Еуропа» транзиттік жолы ретінде жағыртылған. Бұл оңтайлы жағдай да облыстың өркендеуі мен дамуына септігін тигізген.

Ұсыныстар

Жамбыл облысының өңірлік дамуда өзіндік ерекшелігі бар. Қазақстанның оңтүстік бөлігінде орналасқан облыстың табиғат жағдайы, транзиттік жолда орналасуы, қазба байлықтары жағынан мүмкіндіктері мол. Атап айтсақ, Жамбыл облысы көлік және логистика саласын дамытуына қолайлы жағдайлары бар. Бұрынғы Жібек жолының үстінде орналасқан. Табиғат жағдайы қолайлы жылы агроөнеркәсіпті дамытуға да мүмкіндік жеткілікті. Тау-кен ісі дамыған. Химия өнеркәсібі айтарлықтай дамыған. Минералды тыңайтықыштар шығарылады. Алтын кені мен өндірісі, уран, фосфор кеніштері жұмыс жасайды. Осындай салалардың жан-жақты дамуы әлі де облыстың дамуы мен көркейуіне мүмкіндіктер береді.

ауылдардың өз өміршеңдігін сақтауға көмектесетін шаралардың бірі тірек және спутник елді мекендердің барлығында әкімдік офисін ашу. Себебі зерттеу нәтижесі әкімдік аппаратының орналасуы ауылдың өміршеңдігін арттыруға көмектесетінін көрсетті. Мұндай шешім өз кезегінде қазіргі таңда инфрақұрылымын дамытуға мемлекеттік қолдау көрсетіліп жатқан тірек және спутник ауылдардың тұрақты дамуына көмектесіп, салынған инвестицияның қайтарымының жоғары болуына септігін тигізетінін болжауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Теория международных отношений. / Под редакций. П.А. Цыганкова. – Москва: Издательство «Юрайт», 2017. – с. 25-30.
2. Джоробекова А.Э. Теория международных отношений. Учеб. Пособие. – Бишкек: «Камила Принт», 2001. – С.9.
3. Қазақстан тарихы. 5-том. Алматы: Атамұра, 2010. - 363–364 бб.
4. Токаев К.К. Беласу. Алматы: «Дәуір», 2008. - 172-176 бб.
5. Рысдәулет М. Жамбыл облысы 75 Жылнама-шежіре. – Тараз: Таймас баспа үйі, 2014. – 384 б.
6. Баққараұлы Ә. Жамбыл облысының бірінші басшылары. Екінші кітап. – Тараз: ИП «Сайдуллаев и компания», 2021. – 16 б.
7. Қазақстан Республикасы Президенті Архиві (ҚР ПА). 5-Н-қ., 1-т., 1572-іс, 15-20-пп.
8. Жамбыл облысының мемлекеттік архиві (ЖОМА). 150-қ., 1-т., 536-іс, 7-9 пп.
9. Қазақстан Республикасының халық санағы. – Астана: 2010. – 47-52 бб.
10. ЖОМА. 399-қ., 2-т., 2712-іс, 5-7 пп.
11. ЖОМА. 399-қ., 2-т., 2712 –іс, 16-17 пп.
12. ҚР ПА. 5-Н-қ., 2-т., 974-іс, 20-п.
13. ҚР ПА. 5-Н-қ., 1-т., 7576-іс, 4-п.

REFERENCES:

1. Teoriya mejdunarodnyh otnosenii [Theory of International Relations] / Under editorship of P.A. Tsygankov. Moscow: «Yurait» Publishing House, 2017. – P. 25-30.
2. Dzhorobekova A.E. Teoriya mejdunarodnyh otnosenii [Theory of international relations]. - Bishkek: «Kamila Print», 2001. – P.9.
3. Qazaqstan tarihy [History of Kazakhstan]. Volume 5. Almaty: Atamura, 2010. Pp. 363–364.
4. Tokaev K.K. Belasu. Almaty: «Era», 2008. - pp. 172-176.
5. Rysdaulet M. Jambyl oblysy 75 Jylnama-chejire [Zhambyl region 75 Yearbook-genealogy]. Taraz: «Taimas» publishing house, 2014. 384 p.
6. Bakkarauly A. Jambyl oblysynyn birinchi baschylary [First leaders of Zhambyl region]. The second book. Taraz: IP «Saidullaev and Company», 2021. 16 p.
7. Qazaqstan Respublikasy Prezidenti Arhivi [Archive of the President of the Republic of Kazakhstan (AP RK)]. Fund: 5-H, inv. 1, D. 1572, L. 15-20.
8. Jambyl oblysynyny memlekettik arhivi [State archive of Zhambyl region (SAZhR)]. F: 150, inv. 1, inv. 536, L. 7-9.
9. Qazaqstan Respublikasynyn halyq sanagy. [Population census of the Republic of Kazakhstan]. - Astana: 2010. - pp. 47-52.
10. SAZhR. F: 399-k., Inv. 2, D. 2712, L. 5-7.
11. SAZhR. F: 399-k., Inv. 2, D. 2712, L. 16-17.
12. AP RK. F: 5-k., Inv. 2, D. 974, L. 20.
13. AP RK. F: 5-k., Inv. 1, D. 7576, L. 4.